

революційних юридичних наукових фундацій в організаційному та методичному аспектах [7, с.117–123]. Така наступність традицій стала можливою ще й через те, що багато юристів дорадянської доби продовжували на перших порах працювати в установах УСРР, сприяючи становленню національної юриспруденції.

Список літератури: 1. Винниченко В. Відродження нації. К., Відень, 1920. Ч.І. 2. Грушевський М.С. Українська Центральна Рада та її універсали, перший і другий. К., 1917. 3. Копиленко О.Л. «Сто днів» Центральної Ради. К., 1992. 4. Мироненко О.М. Світоч української державності. К., 1995. 5. Усенко І.Б. Перші вітчизняні юридичні товариства і український національний рух // Вісник Академії правових наук України. Х., 1996. № 6. 6. А.Б. Украинское юридическое общество // Возрождение / Газета виходить при ближайшем участии академика Д.Н. Овсяннико–Куликовского. Х., 1918. 21 апр. № 30. 7. Горин А.Г. Юридические общества дореволюционной России // Советское государство и право. 1989. № 7.

Надійшла до редколегії 23.04.06

С.М. Мохончук

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЯК НАУКИ ПРО МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ

Протягом другої половини ХХ ст. однією з галузей міжнародного права, що швидко розвивається, є міжнародне кримінальне право. Прийнята після Другої світової війни ціла низка основних міжнародно-правових актів заклала його основу. Однак, створене з метою боротьби з злочинами проти миру й безпеки людства, воно у подальшому зазнало істотної еволюції.

Трансформація міжнародного кримінального права викликана потребами часу: на кінець століття людство зіткнулося з новими загрозами глобального масштабу. Однією з них стала міжнародна злочинність. На жаль, у ХХІ ст. вона не тільки не слабшає, але стає дедалі небезпечнішою.

Відповіддю на виклик глобалізації злочинності повинен стати швидкий розвиток міжнародного кримінального права, перспективи якого пов'язуються з політичною інтеграцією світової спільноти в суб'єкт глобальної кримінальної політики, що має універсальну юрисдикцію і може кардинально вирішити проблему організації ефективної боротьби із злочинністю.

Проте зараз можна констатувати, що серед вітчизняних криміналістів проблема міжнародного кримінального права цікавості не викликає. Її окремими питаннями займаються О.В.Наден, А.А.Маєвська [Див.: 1, 2]. І зовсім іншу картину бачимо в Російській Федерації, де протягом останніх років вийшли з друку декілька монографічних досліджень [Див. 3, 4, 5].

Обов'язковою умовою вивчення будь-якого предмета є історичний підхід до нього. Тому необхідно розглянути питання виникнення і розвитку міжнародного кримінального права.

Історія розвитку людства свідчить, що держави активно співпрацювали в боротьбі з міжнародною злочинністю. Так, єгипетський фараон Рамзес II у 1296 році до н.е. уклав договір з царем хеттів Хаттусілі III, в якому міститься наступне положення: «Якщо Рамзес розгнівається на своїх рабів, коли вони вчинять повстання та піде приборкувати їх, то разом з ним повинен діяти також цар хетів» [6, с.105–106]. Історія Давньої Русі також знає договори з Візантією, де була передбачена відповідальність за вбивство, грабіж, вчинені русинами у Візантії та, в свою чергу, греками на Русі [7, с.167].

Проблема міжнародного кримінального права привернула до себе увагу вчених, причому як криміналістів, так і міжнародного права наприкінці XIX ст. І на початку XX ст., за висловом видатного криміналіста Ф.Ліста, воно перебувало «ще у зародковому стані» [8, с.311].

Міжнародне право того періоду визнавало обов'язком усіх держав притягувати до відповідальності і карати тих осіб, які вчинили певні категорії злочинів міжнародного характеру.

Так, швейцарський юрист І.Блюнчлі указував, що в тому випадку, коли порушення міжнародного права загрожує загальною небезпекою, то не тільки потерпіла держава, але й всі інші, які мають достатньо сил для захисту міжнародного права, повинні протидіяти йому і піклуватися про відновлення і забезпечення юридичного порядку [9, с.238].

Німецький юрист А.Гефтер писав, що «будь – яке дійсне і безумовне заперечення прав людей і народів, будь – який замах загального чи приватного характеру, який спрямований проти цих прав... складає порушення цього права і викликає загальні зусилля до їх придушення» [10, с.201].

Одним з перших визначення міжнародного кримінального права на початку XX ст. дав проф. Мейлі. На його думку, міжнародне кримінальне право – це комплекс норм і юридичних правил, які витікають з того факту, що злочинні дії підпадають під дію кримінальних законів в декількох політично незалежних одна від одної держав [11, с.5].

Професор Санкт-Петербурзького університету Ф.Ф.Мартенс указував, що міжнародне кримінальне право містить в собі сукупність юридичних норм, які визначають умови міжнародної судової допомоги держав одна одній при здійсненні ними своєї каральної влади у сфері міжнародного спілкування [12, с.213].

З точки зору Пелла, «кримінальне право охоплює сукупність матеріальних і процесуальних правил, якими керуються для здійснення репресії по відношенню до дій, вчинених державами чи окремими громадянами, і які за своєю природою порушують міжнародний порядок і гармонію між народами» і є «сукупністю

юридичних правил, які визначають випадки, коли Ліга Націй може карати державу чи особу, що порушили міжнародний публічний порядок» [13].

У російській дореволюційній літературі концепцію міжнародного кримінального права вперше обґрунтував Н.М. Коркунов [14]. Однак, в основному, його робота присвячена розробленню питання підсудності.

Вищезгадуваний професор Ф.Ф. Мартенс вважав, що «дійсно практика і теорія переконують, що питання кримінального права, що виникають в сфері міжнародних відносин, не вирішуються з точки зору кримінальних законів даної країни. Прихильники територіального принципу в кримінальному праві ... вимушені робити відступи і допускати виключення протилежні» [12, с.379]. Він справедливо вважав, що умови та розміри судової допомоги, яку надають держави одна одній в сфері кримінального правосуддя, краще всього може бути визначена міжнародними договорами. Договори між державами доповнюють та змінюють територіальний порядок здійснення каральної влади згідно з метою, яку ставлять перед собою держави в сфері міжнародних відносин.

Бузеа стверджував, що міжнародне кримінальне право – це сукупність каральних положень, особливості яких полягає у вияві міжнародної волі націй, які встановлені певними міжнародними органами шляхом обговорення і одночасно визначають обов'язкові для держав поняття міжнародних кримінальних порушень, відповідні їм санкції та порядок їх переслідування [15, с.127].

Таким чином, проаналізувавши точки зору, які існували на той час, можна зробити попередній висновок про те, що всі визначення міжнародного кримінального права зводились до таких положень: дія кримінального закону в просторі, видача злочинців, право укриття, екстериторіальність, що і знайшло своє вираження в низці теоретичних визначень. Але з ними важко погодитись, оскільки міжнародне кримінальне право характеризується тим, що воно охороняє мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок в цілому за допомогою специфічних кримінально-правових методів і засобів, наприклад, в сфері міжнародного повітряного права, міжнародного морського права, в той час як національне кримінальне право охороняє від суспільно небезпечних посягань внутрішньодержавний правопорядок.

Звертались до визначення поняття міжнародного кримінального права і криміналісти радянського періоду.

Так, П.С. Ромашкін вважав, що до міжнародного кримінального права відносяться лише ті норми, які вирішують зіткнення двох чи декількох національних кодексів і законів, і тому всі питання міжнародного кримінального права зводяться лише до роз-

гляду питання про дію кримінального закону в просторі [16, с.26]. Подібної точки зору дотримується і Д.Б.Левін [17, с.10].

Активно займався розробкою проблем міжнародного кримінального права А.Н. Трайнін, підкреслюючи при цьому величезну значимість кримінального закону в боротьбі за мир і безпеку народів [18, с.36–39].

Ще в свій час проф. М.Д.Шаргородський вказував, що міжнародне кримінальне право є складовою частиною міжнародного публічного права і не знаходиться в залежності від будь-якого національного кримінального законодавства [19, с.26].

Цієї точки зору сьогодні дотримується більшість юристів-міжнародників. Так, автори підручника «Международное уголовное право» І.І Лукашук та А.В.Наумов вважають, що міжнародне кримінальне право – галузь міжнародного публічного права, принципи та норми якої регулюють співробітництво держав і міжнародних організацій в боротьбі із злочинністю [4, с.9]. Далі вони вказують, що як галузі міжнародного права міжнародному кримінальному праву притаманні всі характерні риси цього права.

Слід відзначити, що в науці міжнародного права є і протилежні точки зору, і вчені говорять про самостійність міжнародного кримінального права. На цій позиції стоять Г.В.Ігнатенко та О.І.Тіунов. Проте, у висновку своєї роботи вони вже дотримуються іншої точки зору, згідно з якою міжнародне кримінальне право є галуззю міжнародного права, оскільки її утворює комплекс міжнародно-правових норм [20, с.417].

І.І. Карпець також говорить про самостійну галузь міжнародного кримінального права, «яка повинна розвиватись і вдосконалюватись в умовах мирного співіснування держав з різним соціально-політичним устроєм в цілях захисту інтересів всіх народів від міжнародних злочинів і злочинів міжнародного характеру» [21, с.27]. Розвиток цієї соціальної галузі права дозволить зняти питання про «криміналізацію» міжнародного права, стверджує автор.

Досліджуючи дане питання, А.Н. Галенська указує, що міжнародного кримінального права як галузі міжнародного права немає, а існує міжнародне кримінальне право як комплексна галузь науки міжнародного права [22, с.256–257]. Але вже в іншій праці, написаній у співавторстві з Ю.В. Петровським, говорить про самостійність міжнародного кримінального права, не стверджуючи при цьому, що це галузь науки міжнародного права [23, с.117–127].

Відмінну позицію займає Ю.А. Решетов. Він вважає, що міжнародне кримінальне право є комплексною галуззю, яка включає матеріальні та процесуальні норми. Ці норми відносяться або до міжнародного публічного права, або до міжнародного приватного права (кримінального) і, врешті, до національного кримінального права [5, с.209]. Слід, для об'єктивності указати, що деякі

автори взагалі заперечують існування міжнародного кримінального права [24].

Як бачимо, точки зору різних вчених відмінні одна від одної і досить часто зовсім протилежні.

Слід указати, що наявність кримінально-правових норм у міжнародному праві на сьогодні не викликає будь-яких заперечень. Про це свідчить достатня кількість прийнятих міжнародно-правових актів. Їх прийняття обумовлювалась, в першу чергу, необхідністю боротьби з міжнародною злочинністю, а також попередження і покарання міжнародних злочинів.

Дійсно, більшість міжнародно-правових актів містять як матеріально-правові, так і кримінально-процесуальні норми. Однак, на сучасному етапі ми спостерігаємо тенденцію більш чіткого розмежування норм матеріального кримінального права і процесуальних норм. Це ми бачимо у Проекті Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства 1991 р. і прийнятому Римському Статуті Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 р. (далі – Римський Статут). При цьому, у Римському Статуті практично вперше мова йде саме про самостійність міжнародного кримінального права як галузі права.

Формальний розподіл міжнародних кримінально-правових норм матеріального характеру і кримінально-процесуальних норм, а також положень про міжнародний судострій, є закономірним етапом в становленні і розвитку міжнародного кримінального права в цілому. Комплексність, змішаність норм міжнародного кримінального права, на що вказують багато авторів, ускладнює усвідомлення місця і ролі міжнародного кримінального права як такого, визначення його предмета і методу.

Тенденція до самостійності міжнародного кримінального права має принциповий характер – саме вона дає можливість говорити про те, що сучасне міжнародне кримінальне право набуває характеру самостійної галузі права.

Безперечно, мова йде тільки про тенденцію. Але її підтвердженням є намагання міжнародного співтовариства до створення універсального міжнародного кримінального законодавства, спроби кодифікації норм і принципів міжнародного права, що мають кримінально-правове і кримінально-процесуальне значення. Є всі підстави сподіватись, що така спрямованість в еволюції норм міжнародного права призведе до прийняття Міжнародного Кримінального кодексу.

Проте, вже зараз можна говорити про все більшу самостійність міжнародного матеріального кримінального права. Так, наприклад, своєрідна кодифікація міжнародних злочинів, які є підсудними Міжнародному кримінальному суду, дається у другій частині Римського Статуту. Більше того, третя частина присвячена рег-

ламентатції загальних принципів матеріального кримінального права.

Таким чином, міжнародне кримінальне право все більше і більше набуває рис самостійної галузі права, оскільки регулює певну сферу однорідних правових відносин і набуває специфічного режиму правового регулювання.

Звичайно, міжнародне кримінальне право за своїм визначенням залишається складовою частиною міжнародного права в цілому. При цьому, ми не вбачаємо якогось протиріччя, адже система міжнародного права в цілому якраз і складається з сукупності різних галузей міжнародного права.

Список літератури: 1. Наден О.В. Найманство як соціальне та кримінально-правове явище: сутність, новітні тенденції розвитку та проблеми протидії. К., 2005. 2. Мавська А.А. Злочини проти людяності: міжнародно-правовий аспект: Дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2002. 3. Кибальник А.Г., Соломоненко И.Г. Преступления против мира и безопасности человечества. С-Пб., 2004. 4. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право. М., 1999. 5. Решетов Ю.А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности. М., 1983. 6. Дождев Д. В. Римское частное право. М., 1997. 7. Сахаров А.Н. Дипломатия Древней Руси. М., 1980. 8. Лист Ф. Международное право. Юрьев. 1909. 9. Блончли И. Современное международное право цивилизованных государств, изложенное в виде кодекса. М., 1878. 10. Гефтер А.В. Европейское международное право. СПб., 1880. 11. Meili. Lehrbuch des Internationalen Strafrechts und Strafprozessrechts. 1910. 12. Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов. СПб., 1896. 13. V.V.Pella. La criminalite collective des etats et le droit penal de l'avenir. 2 ed. Bucarest. 1926. 14. Коркунов Н.М. Опыт конструкции международного уголовного права // Журнал уголовного и гражданского права. 1889. № 1. 15. Burea N.M. Regle de droit penal et ses applications extraterritoricles, Revue Internationale de droit penal. 1933., № 1-2. 16. Ромашкин П.С. К вопросу о понятии и источниках международного уголовного права // Сов. гос. и пр. 1948. №3. 17. Левин Д.Б. О понятии и системе современного международного права // Сов. гос. и пр. 1947. № 5. 18. Трайнин А.Н. Защита мира и борьба с преступлениями против человечества. М., 1956. 19. Шаргородский М.Д. Некоторые вопросы международного уголовного права // Сов. гос. и пр. 1947. №3. 20. Международное право. М., 1999. 21. Карпец И.И. Преступления международного характера. М., 1979. 22. Галенская Л.Н. О понятии международного уголовного права // Советский ежегодник международного права. 1969. М. 1970. 23. Галенская Л.Н. Петровский Ю.В. Ответственность юридических лиц за совершение международных преступлений // Советский ежегодник международного права. 1971. М. 1973. 24. G.Schwarzenberger. The Problem of an International Criminal Law. «International Criminal Law (Symposium)». London, 1965.

Надійшла до редколегії 11.04.06